

שיחה, הקשבה, מחשבה

טקסטים להשראה ולשיח בסלון

אנחנו דור ניצולי השואה
הולכים ומתמעטים. בעוד
שנים לא רבות לא יהיה עוד
על כדור הארץ אדם שיוכל
להעיד: "אני זוכר את מה
שאירע בשואה".

יוותרו רק ספרי זיכרונות ומחקר, תמונות וסרטים, ועדויות ניצולים. או אז יהפוך זיכרון השואה מגורל כפוי, החתום בבשרנו ובנשמתנו, לייעוד היסטורי שעל האנושות ועל הדורות הבאים לשאת באחריות לצקת בו תוכן ומהות. במסורת היהודית הזיכרון הוא ערך מכונן.

ואולם, אין הזיכרון מבודד כערך עצמאי אלא נסמך לחובה המוסרית. היום, כשאנו ניצולי השואה שהזיכרון צרוב בבשרנו, באים להעביר את לפיד שליחות הזכירה לדורות הבאים, אנו מעבירים עמו גם את המסר היהודי שהזיכרון צריך להוליד למעשה ולמחויבות מוסרית. הוא צריך להיות הבסיס לפעולה ומקור הכח ליצירת עולם טוב יותר.

● **מנשר ניצולי השואה**, 2002, מתוך אתר יד ושם

ארון התורה, ארון האמונה, עומד בודד שכול.
באנו לזכור את אלה שאין לשכחם.
באנו לדבר על דבר שאי אפשר לדבר,
אבל אין להשאירו בלתי נאמר.
באנו להזכיר לעצמנו את אשר נעשה
ואת אשר לא נעשה.
באנו לשאול את השאלות שאין להן מענה –
אבל אין להשאירן ללא שאלה.
יודעים אנו כיצד לזכור את אלה
שהכרנו ואינם.
יודעים אנו להעלות זכרו של אדם אחד.
אבל כולנו אבלים, כולנו מעלים זכרם
של שש מאות ריבוא –
ולא רק של אחד בלבד,
לא רק של אלה שהכרנו,
אלא אלה שאיש אינו מכירם....

● **הרב פרופ' ראובן המר** מגילת השואה

מכון שכטר למדעי היהדות,
תשס"ה – 2005, עמ' 25.

”לעם היהודי יש עשר דיברות –

אך מאז אושוויץ, יש אחד נוסף:

הדיבר האחד-עשר – זכור.”

● אלי ויזל

ליל הסדר האחרון

בגטו ורשה

הרב שלמה קרליבך

ליל סדר אחרון בגטו ורשה
היה מוישל'ה,
מוישל'ה האחרון שנותר בגטו ורשה,
שואל את אבא 'מה נשתנה'.
"מה נשתנה הלילה הזה מכל
הלילות",
למה הלילה הזה כה ארוך ונורא
מכל הלילות שעברו?
וכשמוישל'ה את כל הקושיות שואל,
ארץ, שמיים,
נדם לו התבל,
שרפים הסו ברעדה וחיל
והאב, האבא, רוצה לענות:
"עבדים היינו..."

ומוישל'ה אומר:
"אבי היקר, עוד קושיה אחת לי משלי
והיא:
ארצה לדעת, אבי היקר, האם אחיה
בשנה הבאה
לשאול את ה'מה נשתנה?
האם יישאר ילד יהודי לשאול את
ה'מה נשתנה?
האם יוותר אב יהודי בעולם ששייב:
'עבדים היינו?'"
והשיב האבא:
"לא אדע, לא אדע, לא אדע אם
אחיה.
לא אדע, לא אדע אם אתה תחיה.
אך תמיד, תמיד יהיה עוד מוישל'ה
בעולם,
שישאל את אבא את ה'מה נשתנה'.
איני יודע אם נוכה לחיות אבל זאת
אני יודע:
"כי בשם קדשך נשבעת לו
שלא יכבה נרו לעולם ועד"
(מדרש תהילים מזמור יח)

?

כשאנו עוסקים
בהנצחת השואה
האם אנחנו
זוכרים את
הנספים?

מי יבכה לנו?

מי יבכה לנו? מי יציב ציון לנו? מי יספר
ברבים בפרוטרוט על העם הגדול, על עם
הלוויים בתוך העמים, ... על אומות
שהרגו אותנו את כולו, לא השאירו
ילד, לא וולד בבטן אמו, למעלה
מששת מיליונים במשך ימים, מי
יכתוב את "המוסה דאג" היהודי?
כשהרגו בארמנים בכה עליו בספר
יהודי, וכשנהרג העם היהודי –
מי יבכה אותנו? מי יבכה לו?"

?

על מי מוטלת
האחריות
להנציח את
השואה?

● **יצחק קצנלסון**, נרצח במאי 1944 באושוויץ.
מתוך כתבים אחרונים, הוצאת הקיבוץ המאוחד,
ארכיון בית לוחמי הגטאות, תשט"ז, עמ' 211

וחשבתי שאני אכתוב את התפילות כדי שאם נמות ידעו שהיו כאן יהודיות.

כל לילה ישבתי לידה ורשמתי.
היא התפללה בלשון קודש עתיקה ואני
רשמתי את התפילה באותיות לועזיות."

● מתוך אוסף העדויות, יד ושם,
מתוך עדותה של דיטה (קורשנר) סגל

"הייתה שם אחת, קלרי כהנא.
היא התפללה כל היום והלילה
והקשבתי לתפילותיה

● סידור תפילה שנכתב על ידי דיטה קורשנר בהיותה אסירה. דיטה כתבה את התפילות העבריות באותיות הונגריות על גבי דפים שלקחה בסתר ממפעל התחמושת שבו עבדה. את התפילות הכתיבה לה נערה דתייה מאסירות המחנה.
● מתוך אוסף החפצים, מוזיאון יד ושם, תרומת דיטה (קורשנר) סגל, טבריה, ישראל

במדורות מלחמה

חנה סנש

במדורות מלחמה, בדלקה, בשרפה,
בין ימים סוערים של הדם,
הנני מבעירה פנסי הקטן,
לחפש, לחפש בן-אדם.
שלהבות השרפה מדעיכות פנסי,
אור האש מסנור את עיני;
איך אביט, איך אראה, איך אדע, איך אכיר,
כשהוא יעמד לפני?
תן סימן, אלהים, תן סימן על מצחו,
כי באש, בדלקה ובדם,
כן אכיר את הזיק הטהור, הנצחי,
את אשר חפשתיו: בן-אדם.

● נהלל, 11.10.1940

”

הרבה כבר ראיתי והרבה
עוד אראה, אך מה שנגלה
לעיני שם לא אוכל לשוב
ולראות. כל המילים שנבראו
ושיבראו בכל השפות כולן
לא יצליחו לתאר ולו מעט
ממה שנגלה לעיני. ואף זאת
אדע לא אוכל לשכוח ולא
יהיה בי הכוח להבין....”

● פרופ' אביגדור שנאן

מגילת השואה, מכון שכטר למדעי היהדות וכנסת
הרבנים, ירושלים, תשס"ה, פרק א': 17-19, עמ' 31.

”

על אמת ידי השמאלית
חקוק המספר של
אשוויץ. קצר הוא
לקריאה מן החומש ומן
התלמוד, ובכל זאת יש
בו מידע ממצה יותר.

“רק בשמי מותר לי לדבר – ואף על פי כן,
 אם גם בזהירות, בשמם של אותם מבני דורי,
 מיליונים מן הסתם, שיהדותם ניחתה במ
 פתאום, כמכוח איתני הטבע, והיה עליהם
 לעמוד בה בלי אלוהים, בלי היסטוריה,
 בלי אמונה משיחית לאומית. לגביהם,
 לגבי, להיות יהודי פירושו לחוש בתוכך
 את משא הטרגדיה של אמש. על אמת ידי
 השמאלית חקוק המספר של אשוויץ. קצר
 הוא לקריאה מן החומש ומן התלמוד, ובכל
 זאת יש בו מידע ממצה יותר. הוא אף מהימן
 יותר בתור נוסחת יסוד של הקיום היהודי.
 כשאני אומר לעצמי ולעולם, כולל ליהודים
 המחזיקים ביהדותם מטעמים דתיים
 ולאומיים, שאינם רואים בי אחד משלהם,
 כשאני אומר: “אני יהודי”, אני מתכוון בכך אל
 העובדות והאפשרויות המקופלות במספר
 של אשוויץ”

● ז'אן אמרי, מעבר לאשמה ולכפרה,
 ניסיונותיו של אדם מובס לגבור על
 התבוסה, הוצאת עם עובד 2000, עמ' 198.

הייתה זאת אולי הפעם
הראשונה שיצאתי מבדידותי,
והתברר לי שהסיפור האישי
שלי הוא כבר לא שלי בלבד.

?

שאלה: על מה אתם חושבים ביום הזיכרון לשואה ולגבורה בזמן הסלון, העצרת הממלכתית והצפירה?

“ביום השואה והגבורה הראשון במדינת ישראל [1959] נסעתי לתל אביב. והנה, בשעה שמונה בקע לפתע קול צפירה חדה וממושכת. המכוניות בלמו והנוסעים בחיפזון וקפאו במקומם סביב רכבם כשראשם מושפל... הייתי המום. העולם עמד מלכת! הבטתי סביבי בעיניים דומעות ושאלה הבזיקה במוחי: 'מה?! כל האנשים האלה עומדים דום לזכר אמי?!' נחנקתי מבכי. הייתה זאת אולי הפעם הראשונה שיצאתי מבדידותי, והתברר לי שהסיפור האישי שלי הוא כבר לא שלי בלבד.

עד היום לא יכולתי לשתף אתכם בסיפור הפרטי שלי משם. הכרתם אותי כחבר, בונה ויוצר, אופטימיסט ללא תקנה ואדם שמח – ולא הכרתם את הצל הנשרך מאחורי.”

● **שמוליק שילה**, מתוך "סיפור אישי", הוצאת צאלים, ספריית האחים על שם מיקי וברלה שולמן 2007

האמנם

לאה גולדברג

האמנם עוד יבואו ימים בסליחה ובחסד,
ותלכי בשדה, ותלכי בו כהלך התם,
ומחשוף כפי רגלך ילטרף בעלי האספסת,
או שלפירשבלים ידקרוך ותמתק דקירתם.

או מטר ישיגך בעדת טפותיו הדופקת
על כתפיה, חזה, צוארה, וראשך רענן.
ותלכי בשדה הרטב וירחב בך השקט
כאור בשולי הענן.

ונשמת את ריחו של התלם נשם ורגע,
וראית את השמש בראיה שלולית הזהב,
ופשוטים הדברים וחיים, ומתר בם לנגע,
ומתר, ומתר לאהב.

את תלכי בשדה. לבדך. לא נצרכת בלהט
השרפות, בדרכים שסמרו מאימה ומדם.
ובישר-ללב שוב תהיי ענוה ונכנעת
כאחד הדשאים, כאחד האדם.

● **לאה גולדברג, "האמנם"** מתוך 'שירים',
ספריית פועלים, 1973, כרך ב', עמוד 77.

השיר "האמנם" מאת לאה גולדברג נכתב בשנת 1943,
בתקופת מלחמת העולם השנייה, כאשר ידיעות על
זוועות השואה החלו להגיע לארץ ישראל.

שבעים שנה לאחר פרוץ מלחמת
העולם השנייה, אנו מתחילים
להיות מסוגלים להתבונן בחלל
שהשואה הותירה בחיינו, ולקלוט
כי עץ שרוף אנחנו.

גם אם נתכסה מחדש בעלווה,

שכבת האפר תישאר עמנו

ותדרוש מענה, עוד ועוד

ועוד. עד דור אחרון."

● **במבי שלג,** מתוך החלל הרב ממדי,
 ארץ אחרת, גליון 50, הקדמה, 2009.

"...החלל הרב ממדי שהותירו היהודים
 האירופים שהושמדו הולך ומחלחל אל תוך
 התודעה הלאומית והאוניברסאלית. השואה
 היא אירוע המשנה סדרי עולם, בסדר גודל
 של יציאת מצרים. קיר ברזל מפריד בין הקיום
 היהודי לפני ואחרי השואה. אנו יהודים חדשים.
 זהותנו הלאומית והאנושית גזורה מחדש
 מכוח האירועים המחרידים שאירעו לבני עמנו
 במהלך מלחמת העולם השנייה.

השואה כל כך קרובה אלינו, והחיים של כה
 רבים מאתנו עדיין צרובים באופן אישי כל כך
 בחותמה, עד כי הפרספקטיבה הלאומית טרם
 עיכלה את דמותו השונה באופן קיצוני של
 היהודי שנולד לאחריה.
 לנו, היהודים שנולדו לאחר השואה, אין שום
 יכולת להבין את דמות הקולקטיב היהודי
 שהיה קיים לפני אושוויץ.

עבורנו השואה היא חלק מרכזי ומהותי
 מהזהות היהודית...

?

סימן שאלה
 או סימן קריאה?

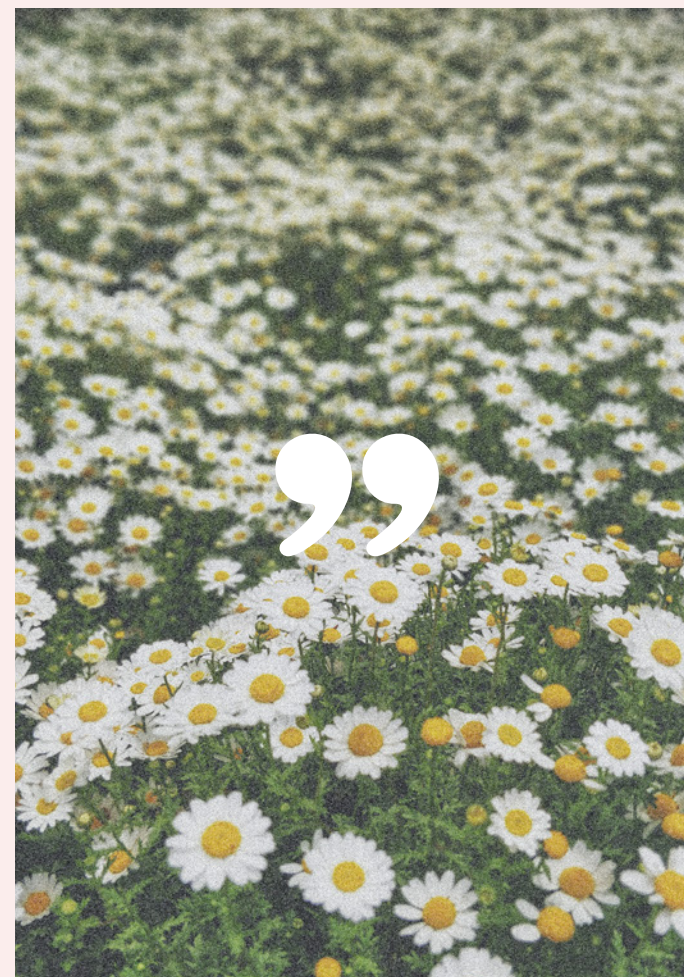
מאז שאמא שלי מתה, יום השואה
נעשה היום שלי. לפני כן הוא אף
פעם לא היה היום שלי, הוא היה
היום שלה. אבל היא מתה.

הם כמעט כולם מתים כבר... וכך נשארנו אנחנו,
 אלה שהם יושבים בתוך הדם שלהם, ובגלל
 שהיא יושבת בתוך הדם שלי, אז יום השואה
 הוא היום שלי.

יצטרכו להחליט במוקדם או במאוחר, כלומר די
 בקרוב, מה עושים עם יום השואה הזה, אחרי
 שכל אלה ימותו.

**מי יחזיק את זה אצלו אחרי שכולם ימותו,
 זה מה שאני שואלת...**

● **אסתר פלד**, הבנות של אלה משם, הדור השני:
 סיפורי חיים. הוצאת בבל, תל אביב. 2018.

איך עומדים בטקס זכרון

יהודה עמיחי

ואיך עומדים בטקס זכרון? זקופים או כפופים

מתוחים כאהל או ברשול של אבל,

ראש משפל כאשמים או ראש מורם בהפגנה
נגד המות,

עינים פְּעוּרוֹת וקפואות כעיני המתים

או עינים עצומות, לראות כוכבים בפנים,

ומה השעה הטובה לזכר? בצֶהְרֵי היום

כשהצל חבוי מתחת רגלינו, או בין הערבים

כשהצל מתארך כגעגועים

אין להם ראשית ולא תכלית, כמו אלהים?

● **יהודה עמיחי**, "פתוח סגור פתוח", שוקן,

ירושלים ותל אביב תשנ"ח-1998, עמ' 174

● פרופ' חיים סעדון, "השואה לא פסחה גם על הספרדים: סיפורה של השואה המזרחית", יום ליום, גיליון 1225, 12 במאי 2011, עמ' 6-12.

מדוע בעצם חשוב כל כך לזכור ולהזכיר גם את סבלם של יהודים שאינם אירופאים בסבל הזה, ומה משנה אם השואה תקרא 'שואת אירופה' או 'שואת העם היהודי'?

שנות הגלות הארוכות חרתו בעמנו צלקות, ועם שובנו לביתנו אנו מחולקים, כאילו נגד רצוננו, לשני זרמים: "ספרדים", ו"אשכנזים". אך הנאצים לא ערכו חלוקות ממין זה ולא הבחינו בין יהודי ליהודי. האמת הנוראה מלמדת שהנאצים תכננו להשמיד את העם היהודי בכל אתה, וקנה המידה היה מוצאי-אתני גרידא. החשיבות בלימוד דברים אלה להזכיר לנו שכילות הכל עם אחד אנו, והגורל היהודי הוא אחד. אכן עצוב שאנו נזקקים ל"תזכורות" כאלה.

מדוע בעצם חשוב כל כך לזכור ולהזכיר גם את סבלם של יהודים שאינם אירופאים בסבל הזה, **ומה משנה אם השואה תקרא 'שואת אירופה' או 'שואת העם היהודי'?** [...] השואה היא חלק מהביוגרפיה הלאומית שלנו, וביוגרפיה יש לספר על כל היקפה. כל גזירה של חלק רצוף פוגעת באמה ההיסטורית, שלמות התרבות, וממילא באחדות העם. ראיית השואה כשואת העם היהודי משמעותה: שותפות גורל יהודית.

אנה ואני

אמנון שמוש

נולדנו
באותה השנה
אנה פרנק ואני
התגלית טפחה על פני
בבית על התעלה
ובתי אז אתי בגילה
וברעה
(ידי אחזה בידה)
כלואים היינו
יחד
אנה פרנק ואני
רועדים מפחד
יהודי...

אמנון שמוש, "אנה ואני",

מתוך 'אנה פרנק ואני שיר בשלוש
גירסאות ושמונה-עשר תרגומים';
אבן חושן, 2010

"...האנטישמיות איננה תופעה המהווה שלמות אחת, אמונה או אידאולוגיה לכידה. היהודים היו שנואים מפני שהיו עשירים ומפני שהיו עניים. מפני שהיו קפיטליסטים ומפני שהיו קומוניסטים. מפני שהאמינו במסורת ומפני שהיו קוסמופוליטיים חסרי שורשים. מפני שהסתגרו בתוך עצמם ומפני שחדרו לכל מקום. האנטישמיות איננה אמונה אלא נגיף. לגוף האדם יש מערכת חיסונית מתוחכמת להפליא המפתחת הגנות מפני נגיפים. אבל הנגיפים חודרים אליו מפני שהם יוצרים מוטציות. האנטישמיות יוצרת מוטציות...."

נגיפים פועלים ביעילות כשהם משכנעים את המערכת החיסונית של הגוף שהם חלק מהגוף עצמו. נגיפים מפתחים מוטציות כדי שייראו כאילו יש בהם תאים שאינם אויבים אלא ידידים. כה עצום היה הרושם של השואה עד שמיני רוע מסוימים נעשו טאבו: גזענות, טיהור אתני, פשעים נגד האנושות וניסיונות רצח עם. הדרך היחידה שבה יכלה האנטישמיות לחדור דרך מנגנוני ההגנה הללו הייתה הפנייתם נגד היהודים."

הרב פרופסור יונתן זקס

מאמר ו' "שלא אחד בלב" עמודים 166 1681 פסח
על שום מה, מגיד וקורן, 2015

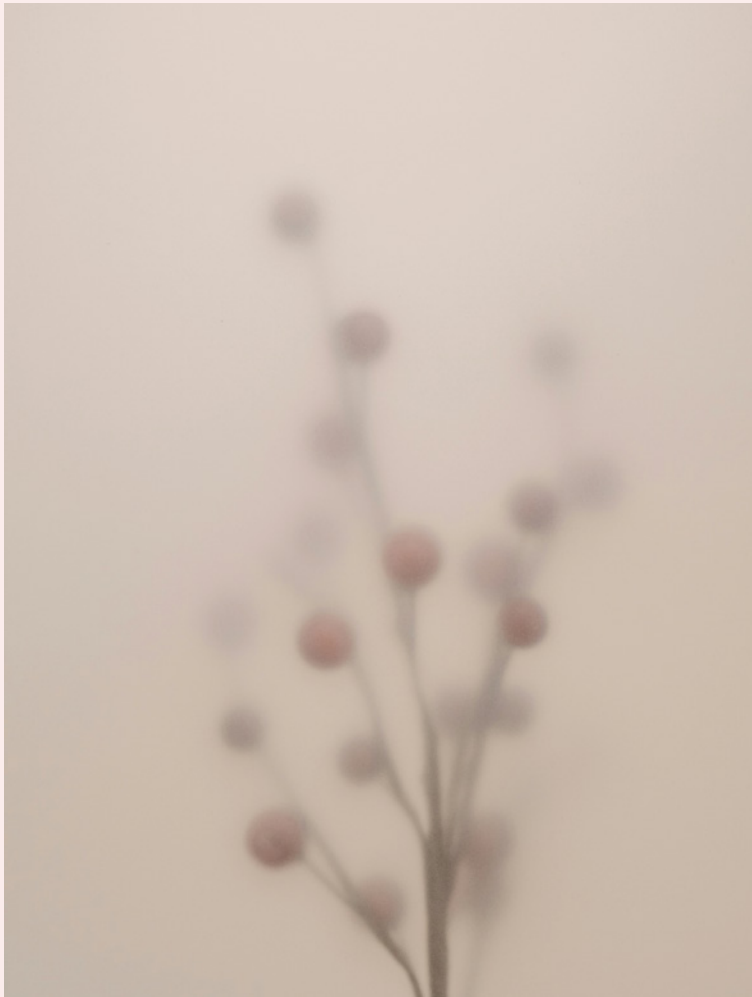
"עכשיו השעה שהשקט רוצה שנדבר בו"

● ישראל אליהו, "עכשיו השעה שקט"
מתוך 'דברים דחופים, מבחר שירים 1980-2010',
עמ' 73, הקיבוץ המאוחד, 2010

בשבוע הראשון להיותי בארץ עמדתי
ליד הכותל המערבי. אמי ז"ל לא ציוותני
דבר; שכן לא נפרדנו. עמדתי במרחק של
פסיעה מהכותל, מן האבנים, והרגשתי
שאיני שייך. הרגשתי שהנני נטוע בהוויה
אחרת. לא פסעתי צעד נוסף, אך מישהו
משך בשרוולי, ביקש שאצטרף למניין.
חבשתי כובע, הצטרפתי למניין. אמרתי
תפילת מנחה, והגעתי.

זהו דבר יהודי, היותר ייחודי שביהדות
– להיות אחד במניין. לדעת כי התשעה
זקוקים לעשירי, והאחד לתשעה. אפשר
שזה הדבר המשמעותי ביותר שביהדות,
ואין דבר יותר ייחודי ויהודי בתנועה זו
בה חונכתי.

אבא קובנר, "אחד מן המניין", על הגשר
הצר, ספריית פועלים, תשמ"א.

”השכחה,

מות הזיכרון,

היא המוות האמיתי.

לא די ב-”אני זוכר

משמע אני קיים”

אלא ”אני זוכר

משמע אני מקיים...”

יד ושם וזיכרון בסלון פועלים כמיטב יכולתם על מנת לאתר את בעלי הזכויות בכתבים. השימוש ביצירות הכלולות בחוברת נעשה, בין היתר, לפי סעיף 27א לחוק זכות יוצרים, התשס"ח-2007. אם הנך בעל זכות היוצרים באיזה מהיצירות, או באם יש בידך מידע נוסף על בעלי זכויות של חומרים הכלולים בחוברת - אנא צור קשר עם יד ושם בכתובת הדוא"ל information.hebrew@yadvashem.org.il

● פרופ' חיים מאור, השכחה, דברים לערב
על ספרו של אמנון שמוש: ממוארים, 2007

יד ושם
רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

זיכרון
בסלון

אנחנו מזמינים אתכם להמשיך ולהעמיק
באתר זיכרון בסלון ובאתר יד ושם

zikaronbasalon.com
yadvashem.org